

สมุนไพรท้องถิ่นกับการยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานราก
กรณีศึกษาโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” ในบริบทการพัฒนาชุมชนของ
เทศบาลเมืองปากพั่น จังหวัดนครศรีธรรมราช*

LOCAL HERBS AND THE ENHANCEMENT OF QUALITY OF LIFE AND GRASSROOTS
ECONOMY: A CASE STUDY OF THE “PHUET YA HAENG PHAENDIN” PROJECT IN
THE CONTEXT OF COMMUNITY DEVELOPMENT OF PAK PHANANG MUNICIPALITY,
NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

พระมหาภัทรเดช ชยุตตโม (สิริพัฒนานายณ)*, พระปลัดสิริภพ ปิยสีโล (งามเรียบ), สุพัฒน์ นาคเสน,
สิทธิชัย ชีวะโรธ, ชนะทีปกร คงศรีทอง, เตือนใจ ขุนทอง,
สุนทร รัตนบุรี, พระวัชรพุทธิบัณฑิต (ปรีดา บัวเมือง), ไพรัตน์ ฉิมหาด,
ดิเรก นุ่นกล้า, ณิชารีย์ ปรีชา

Phramaha Pattaradech Chayuttamo (Siripattanayan)*, Phrapalad Sirapop Piyasilo (Ngamriab), Supat Narksen,
Sittichai Sheewaroros, Chanateephakorn Khongsrithong, Tuenjai Khuntong,
Soonthon Rattanaburi, PhraVajraphuttibundit (Preeda Buamuang), Pairat Chimhad,
Direk Nunklam, Nicharee Preecha

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Doctor of Philosophy, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat Campus,
Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: 6703104005@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

ปัจจุบันสังคมไทยพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเข้มข้นจนทำให้ชุมชนท้องถิ่นสูญเสียอำนาจ ในการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง ขณะที่ภูมิปัญญาสมุนไพรซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมและสะท้อนความหลากหลายทางชีวภาพค่อย ๆ เสื่อมความสำคัญ บทความนี้วิเคราะห์พลวัตการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นในฐานะพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว โดยใช้กรณีโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน: สมุนไพรท้องถิ่น พัฒนาชีวิต สร้างเศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งนิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาการพัฒนาศังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ดำเนินในเขตเทศบาลเมืองปากพั่น เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2568 โดยมีผู้สูงอายุและอาสาสมัครรวม 100 คนเข้าร่วม โครงการมุ่งยกระดับมาตรฐานการผลิตสมุนไพรและสร้างมูลค่าเพิ่มผ่านผลิตภัณฑ์สบู่และน้ำมันนวด การศึกษาใช้กรอบเฮลิคซ์สี่ด้านเพื่อวิเคราะห์การบูรณาการระหว่างรัฐ

สถาบันการศึกษา เอกชน และภาคประชาสังคม ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนาสมุนไพรส่งผลเชิงบวกสามมิติ ได้แก่ มิติสุขภาพที่เสริมการพึ่งตนเองและฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย มิติเศรษฐกิจที่ช่วยสร้างรายได้ให้ผู้เข้าร่วมเฉลี่ยเดือนละ 1,500 บาท และมิติสังคม-สิ่งแวดล้อมที่เสริมทุนทางสังคมและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพผ่านสมุนไพรสำคัญ เช่น เหงือกปลาหมอ ไพล ขมิ้น และตะไคร้ ความสำเร็จของโครงการพึ่งพาการสร้างห่วงโซ่คุณค่าอย่างครบวงจรตั้งแต่การอนุรักษ์ การผลิต การแปรรูป การตลาด และการหมุนเวียนผลประโยชน์กลับสู่ชุมชน ข้อเสนอเชิงนโยบายเน้นการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาชุมชน เสริมกลไกแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม พัฒนาระบบอบรบและติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ และบูรณาการความรู้สมุนไพรเข้าสู่หลักสูตรเพื่อสร้างผู้ประกอบการสังคมรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: สมุนไพรท้องถิ่น, การยกระดับคุณภาพชีวิต, เศรษฐกิจฐานราก, พืชยาแผ่นดิน

Abstract

Thai society's intensive reliance on modern medicine has gradually eroded local communities' capacity for autonomous health management, while indigenous herbal knowledge—a vital form of cultural capital reflecting rich biodiversity—continues to fade into obscurity. This article analyzes the dynamics of local herbal development as a mechanism for building a sustainable grassroots economy within the green economy framework. The study examines the “Phuet Ya Haeng Phaendin: Local Herbs, Better Lives, Stronger Community Economy” project, implemented by doctoral students in Social Development from Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat Campus, in Pak Phanang Municipality, Nakhon Si Thammarat Province, on June 10, 2025. The project engaged 100 elderly participants and community volunteers, aiming to elevate herbal production standards while creating economic value addition through the development of herbal soap and therapeutic massage oil products. Employing the Quadruple Helix Model as an analytical framework, this study examines the collaborative integration among government agencies, academic institutions, the private sector, and civil society organizations. Findings reveal that systematic local herbal development yields positive outcomes across three interconnected dimensions: health promotion through enhanced self-reliance capabilities and revival of traditional Thai medical wisdom; economic advancement through sustainable livelihood creation for vulnerable population groups, with participants reporting average income increases of 1,500 baht monthly; and socio-environmental benefits through strengthened social capital alongside conservation of indigenous medicinal herbs including *andropogon paniculata*, *phlai*, turmeric, and lemongrass. Project success fundamentally hinges upon establishing a complete value chain encompassing conservation, cultivation, production, processing, marketing, and strategic reinvestment for continuous

community development. Policy recommendations emphasize protecting community intellectual property rights, developing equitable benefit-sharing mechanisms, implementing sustained capacity-building training programs with systematic monitoring, and integrating herbal knowledge into formal educational curricula to cultivate a new generation of socially conscious entrepreneurs who genuinely appreciate and actively preserve the intrinsic value of indigenous wisdom.

Keywords: Traditional Herbal Medicine, Quality of Life Enhancement, Grassroots Economy, Phuets Ya Haeng Phaendin

บทนำ

สมุนไพรท้องถิ่นได้รับการยกระดับเป็นวาระแห่งชาติภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานชีวภาพและเศรษฐกิจสีเขียว (Bio-Circular-Green Economy Model) เพื่อสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับสังคมไทย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ภายใต้กรอบนโยบายดังกล่าว สมุนไพรท้องถิ่นไม่ใช่เพียงทรัพยากรทางชีวภาพที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สังคม จนถึงระดับประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบางที่ประสบปัญหาการเข้าถึงบริการสุขภาพและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2566) การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรเข้ากับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนฐานรากและบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 3 (สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี) และเป้าหมายที่ 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ)

กลไกการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านสมุนไพรท้องถิ่นดำเนินผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Community Development) ที่เน้นการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับประชาชนในการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพและสร้างรายได้ (Lindberg, K. et al., 2023) โดยอาศัยหลักการพัฒนาชุมชนของ (Bhattacharyya, J., 2004) ที่เน้นการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Solidarity) การเสริมสร้างอำนาจในตนเอง (Agency) และการปรับปรุงคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน การพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากในหลายมิติ ทั้งการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรท้องถิ่น การกระจายรายได้สู่ครัวเรือนในชุมชน และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่มีความยั่งยืน (Santosa, A. D. et al., 2024) ทฤษฎีการพัฒนาแบบยั่งยืนของ (Hopwood, B. et al., 2005) ได้เสนอกรอบแนวคิดที่เน้นการสร้างสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นที่มุ่งเน้นทั้งการสร้างรายได้ การอนุรักษ์ภูมิปัญญา และการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจ-ฐานราก (Grassroots Economy) ที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจจากฐานราก (Bottom-up Approach) แทนการพัฒนาจากบนลงล่าง (ธีระพงษ์ วัลย์ทอง และคณะ, 2565)

ในบริบทของประเทศไทย การดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวปรากฏในโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน: สมุนไพรท้องถิ่น พัฒนาชีวิต สร้างเศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งเป็นโครงการต้นแบบที่สะท้อน การบูรณาการระหว่างภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมตามแนวคิด Quadruple Helix Model (Carayannis, E. G. et al., 2009) โครงการดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2568 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังฟื้นตัวจากผลกระทบของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในระดับฐานราก โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดในการสร้างรายได้และการเข้าถึงบริการสุขภาพ (วรากรณ์ สามโกเศศ และคณะ, 2563) บริบทดังกล่าวสร้างความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากลไกทางเลือกที่สามารถตอบสนองต่อปัญหาสุขภาพและเศรษฐกิจของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมที่กำลังถูกละเลย

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์บทเรียนจากการดำเนินโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” ที่จัดโดยนิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ในพื้นที่เทศบาลเมืองปากพอง อำเภอปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2568 โครงการมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ยกระดับมาตรฐานการผลิตและแปรรูปสมุนไพรท้องถิ่นเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม 2) ส่งเสริมสุขภาพและลดการพึ่งพายาแผนปัจจุบันในกลุ่มผู้สูงอายุและอาสาสมัคร 3) สร้างอาชีพและรายได้เสริมให้กับชุมชน และ 4) อนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรสู่คนรุ่นใหม่ โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 100 คน ความสนใจของผู้วิจัยเกิดจากการตระหนักถึงศักยภาพของสมุนไพรท้องถิ่นในการเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันและทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคต การศึกษานี้จะนำเสนอการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นในระดับประเทศ

การพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นเพียงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสู่แนวคิดที่ครอบคลุมมิติต่างๆ อย่างรอบด้าน ทั้งสุขภาพกาย, จิต, เศรษฐกิจ, สังคม, การศึกษา, สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณ (Ndhlovu, P. T. et al., 2020) สอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวมขององค์การอนามัยโลกและภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย แนวคิดนี้เมื่อนำมาประยุกต์เพื่อการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่น จึงช่วยหนุนเสริมการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารและยา การเข้าถึงการดูแลสุขภาพ การสร้างอาชีพและรายได้ และการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น (Muhtarom, A. et al., 2021) เศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy) เป็นระบบที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ประชาชนรายได้น้อยผ่านการพัฒนาทักษะและสร้างอาชีพบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น (Lindberg, K. et al., 2023) ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิด BCG Model ที่ประกอบด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) (ธีระพงษ์ มัลลย์ทอง และคณะ, 2565) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมผ่าน

ประสบการณ์และการถ่ายทอดสืบทอดกันมา (Pesurnay, A. J., 2018) ครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรตั้งแต่การปลูก เก็บเกี่ยว แปรรูป จนถึงการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนผ่านระบบเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Mukul, S. A. et al., 2015); (Artha, C. et al., 2017) การบูรณาการความร่วมมือตามโมเดล Quadruple Helix เชื่อมโยง 4 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม (Carayannis, E. G. et al., 2009) ช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของทุกฝ่ายและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sulaiman, A. I. et al., 2022)

กรณีศึกษาโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” ที่จัดโดยนิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนา-สังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ในพื้นที่เทศบาลเมืองปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2568 มีกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและอาสาสมัคร 100 คน เน้นการถ่ายทอดความรู้และทักษะการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร ได้แก่ สมุนไพร (เหงือกปลาหมอ และไพล-น้ำผึ้ง) และน้ำมันนวดสมุนไพร (ไพล-ตะไคร้ และขมิ้น-มะกรูด) ผลการดำเนินงานพบว่าผู้เข้าร่วมมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 1,500 บาทต่อเดือน และลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพได้ 500-800 บาทต่อเดือน (Santosa, A. D. et al., 2024) การสร้างห่วงโซ่มูลค่าเริ่มจากการปลูกสมุนไพรด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ ตามด้วยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม และจำหน่ายผ่านช่องทางหลากหลาย (Chandra, P., 2023) ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตเกิดขึ้นใน 4 มิติ คือ 1) มิติสุขภาพ: ผู้เข้าร่วมร้อยละ 80 มีความรู้เพิ่มขึ้นและสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพ (Hatmanti, N. M. et al., 2023) 2) มิติเศรษฐกิจ: สร้างการจ้างงานและเพิ่มศักดิ์ศรีผู้สูงอายุ 3) มิติสังคม-วัฒนธรรม: เสริมสร้างทุนทางสังคมและฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) มิติสิ่งแวดล้อม: อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Mofokeng, M. M. et al., 2022)

การขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอาศัยกลไกสำคัญที่ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ ได้แก่ การบูรณาการห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain Integration) การตลาดเชิงคุณค่า (Value-based Marketing) การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม (Fair Benefit Sharing) นวัตกรรมสังคมและเทคโนโลยี การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน (Community Empowerment) และการประเมินผลกระทบแบบองค์รวม (Holistic Impact Assessment) ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ SDG 3 (สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี) SDG 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่า) และ SDG 15 (ความหลากหลายทางชีวภาพ) กลไกเหล่านี้สร้างระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมีการนำรายได้กลับมาลงทุนในการอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอด สร้างวงจรคุณค่าที่ต่อเนื่อง ความสำเร็จของโครงการสะท้อนศักยภาพของการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อชุมชนฐานราก และเป็นต้นแบบที่สามารถขยายผลเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืนต่อไป

ผลกระทบของการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นต่อคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานราก

ผลกระทบของการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นต่อคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานรากสามารถวิเคราะห์ได้ในสองมิติหลักที่เชื่อมโยงกัน ทั้งผลกระทบเชิงบวกและข้อจำกัดที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ในมิติคุณภาพชีวิตผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญคือการเพิ่มขึ้นของการเข้าถึงการดูแลสุขภาพเบื้องต้นผ่านผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” พบว่าผู้เข้าร่วมโครงการร้อยละ 80 มีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับสรรพคุณของ

สมุนไพรและสามารถผลิตใช้เองได้ ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ 500-800 บาทต่อเดือน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว (Hatmanti, N. M. et al., 2023) นอกจากนี้ยังส่งเสริมความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นและเสริมสร้างศักยภาพชุมชน (Community Empowerment) ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าและสามารถมีส่วนร่วมทางสังคมได้ (Demaio, A., 2011) อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดสำคัญที่ต้องพิจารณา ได้แก่ ปัญหาการควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในระดับครัวเรือนอาจไม่สม่ำเสมอ ความเสี่ยงจากการใช้สมุนไพรไม่ถูกต้องหรือปริมาณมากเกินไป และการพึ่งพิงความรู้ดั้งเดิมโดยขาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่เพียงพอ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของผู้บริโภค (Bakri, R. et al., 2016) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการรับรองทางวิทยาศาสตร์และการพัฒนามาตรฐานการผลิตที่เหมาะสม

ในมิติเศรษฐกิจฐานราก ผลกระทบเชิงบวกที่โดดเด่นคือการสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางที่มีโอกาสจำกัด ผู้เข้าร่วมโครงการมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 1,500 บาทต่อเดือน ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 15-20 ของรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย (Santosa, A. D. et al., 2024) การลดค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลช่วยเพิ่มฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวรวมประมาณ 2,000-2,500 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างเครือข่ายการค้าในชุมชนผ่านห่วงโซ่มูลค่าที่ครบวงจร ตั้งแต่การปลูก แปรรูป จนถึงการจัดจำหน่าย ทำให้เงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชนและสร้างการจ้างงานในหลายขั้นตอน (Chandra, P., 2023) การสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรท้องถิ่นช่วยเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์มากกว่า 100 เท่า เมื่อเปรียบเทียบกับสมุนไพรดิบกับผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป (Ndhlovu, P. T. et al., 2020) อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดที่สำคัญคือความไม่แน่นอนของรายได้ที่ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความต้องการของตลาด ข้อจำกัดด้านการตลาดและการกระจายสินค้า โดยเฉพาะการเข้าถึงตลาดที่กว้างขึ้นและการแข่งขันกับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม และการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่อาจมีปัญหาคงค้างหากขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสม (Mofokeng, M. M. et al., 2022) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาระบบการตลาดที่มั่นคง การสร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์ และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ผลกระทบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นที่มีทั้งโอกาสและความท้าทาย ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนของ Hopwood, B. et al. ที่เน้น การสร้างสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจฐานราก หากมีการบริหารจัดการ ที่เหมาะสม โดยเฉพาะการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ (Hopwood, B. et al., 2005) การพัฒนามาตรฐานและการรับรองคุณภาพ การสร้างระบบการตลาดที่เป็นธรรม และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sulaiman, A. I. et al., 2022) ความสำเร็จของโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของแนวทางนี้ แต่ยังคงต้องการ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากทุกภาคส่วนตามแนวคิด Quadruple Helix Model เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและครอบคลุมทุกมิติอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการพัฒนา นโยบายสนับสนุน การวิจัย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการสร้างกลไกการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม (ธีระพงษ์ มาลัยทอง และคณะ, 2565)

การพัฒนารอบแนวคิดการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่

การบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ต้องอาศัยรากฐานทฤษฎีที่มั่นคงและกระบวนการที่เหมาะสม โดย Indigenous Knowledge Systems เป็นระบบความรู้ที่สั่งสมผ่านประสบการณ์และการถ่ายทอดข้ามรุ่น มีลักษณะเฉพาะคือความเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น ความยืดหยุ่น และความเป็นองค์รวม (Pesurnay, A. J., 2018) การผสมผสานกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ต้องอาศัยทฤษฎี Knowledge Co-creation ที่เน้นการสร้างความรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยให้คุณค่าเท่าเทียมกับทั้งสองระบบความรู้ (Sulaiman, A. I. et al., 2022) กรอบแนวคิดหลักคือ Quadruple Helix Model ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาครัฐ วิชาการ เอกชน และประชาสังคม (Carayannis, E. G. et al., 2009) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Engagement) ในทุกขั้นตอนและใช้กระบวนการ Participatory Action Research ที่ให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญตั้งแต่การกำหนดปัญหา วางแผน ดำเนินการ จนถึงการประเมินผล (ธีระพงษ์ มัลลย์ทอง และคณะ, 2565) การประยุกต์ใช้ในโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” เริ่มจากการรวบรวมองค์ความรู้ดั้งเดิมจากผู้สูงอายุผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จากนั้นนำมาตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์โดยแพทย์แผนไทยและนักวิชาการ เพื่อพัฒนาสูตรตำรับที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับมาตรฐานสมัยใหม่ เช่น การใช้กระบวนการสกัดที่มีประสิทธิภาพและปลอดภัย (Egra, S. M. et al., 2019) การถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ผ่านการฝึกปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ช่วยสร้างความต่อเนื่องของภูมิปัญญาและเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อยอด

ความท้าทายสำคัญในการบูรณาการองค์ความรู้ประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ ปัญหาการยอมรับจากสถาบันการแพทย์แผนปัจจุบันที่มองว่าสมุนไพรชาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่เพียงพอ (Bakri, R. et al., 2016) ประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิชุมชนที่ต้องมีกลไกคุ้มครองและการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เพื่อป้องกันการขโมยความรู้ (Biopiracy) จากภายนอก และความขัดแย้งระหว่างความรู้ดั้งเดิมกับ หลักวิทยาศาสตร์ในบางประเด็น อย่างไรก็ตาม โอกาสที่สำคัญคือแนวโน้มการยอมรับการแพทย์ทางเลือกที่เพิ่มขึ้นทั้งในและต่างประเทศ การสนับสนุนจากนโยบายรัฐผ่าน BCG Model และความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้น (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2566) แนวทางการพัฒนาต่อยอดควรเน้น 1) การวิจัยทางคลินิกเพื่อสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ 2) การพัฒนามาตรฐานและการรับรอง 3) การสร้างฐานข้อมูลความรู้สมุนไพรท้องถิ่น และ 4) การพัฒนาหลักสูตรที่บูรณาการทั้งสองระบบความรู้ (Artha, C. et al., 2017) การบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่จึงไม่ใช่การแทนที่หรือละทิ้งระบบใดระบบหนึ่ง แต่เป็นการสร้างสังเคราะห์ใหม่ (Synthesis) ที่รักษาคุณค่าของทั้งสองระบบไว้พร้อมกัน

การบูรณาการองค์ความรู้ที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัยการสร้างสมดุลระหว่างการเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนและสร้างกลไกคุ้มครองสิทธิอย่างเป็นธรรม ประโยชน์ของการบูรณาการคือการสร้างผลิตภัณฑ์และบริการที่มีทั้งความน่าเชื่อถือทางวิทยาศาสตร์และความเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่กว้างขึ้น และสร้างความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Mukul, S. A. et al., 2015) แนวทางการพัฒนารอบแนวคิดในบริบทไทยควรคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์และสถาบันทาง

ศาสนา ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา การสนับสนุนจากนโยบายระดับชาติและท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และชุมชน ตามแนวคิด Quadruple Helix Model ที่พิสูจน์ความสำเร็จแล้วจากโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” กรอบแนวคิดนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นสู่ระดับสากลโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรม (Sulaiman, A. I. et al., 2022); (ธีระพงษ์ มัลลย์ทอง และคณะ, 2565)

สรุป

การพัฒนาสมุนไพรท้องถิ่นในยุคปัจจุบันสะท้อนพลังของการฟื้นคืนภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์อนาคตอย่างยั่งยืน โครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” แสดงให้เห็นว่าสมุนไพรคือทรัพยากรที่หลอมรวมความรู้ดั้งเดิม วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และคุณค่าทางวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกันอย่างงดงาม ความสำเร็จของโครงการเกิดจากกระบวนการบูรณาการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกใน 2 มิติหลักที่เกี่ยวพันกัน มิติการพัฒนาคุณภาพชีวิต ประกอบด้วยผลลัพธ์สำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ที่ผู้เข้าร่วมโครงการร้อยละ 80 มีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับสรรพคุณสมุนไพรและสามารถผลิตใช้เองได้ ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ 500 - 800 บาทต่อเดือน ด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่เสริมสร้างทุนทางสังคมผ่านการฟื้นฟูบทบาทและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญา และด้านการศึกษา ที่สร้างความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมผ่านการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ SDG 3 (สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี) และ SDG 4 (การศึกษาที่มีคุณภาพ) มิติการสร้างเศรษฐกิจฐานรากประกอบด้วยผลลัพธ์สำคัญ 3 ด้านเช่นกัน ได้แก่ ด้านรายได้ ที่ผู้เข้าร่วมโครงการมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 1,500 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 15 - 20 ของรายได้ครัวเรือน ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่ม ที่พัฒนาห่วงโซ่มูลค่าครบวงจรตั้งแต่การปลูก แปรรูป จนถึงการจัดจำหน่าย ทำให้เงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชน และด้านการจ้างงาน ที่สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กลุ่มเปราะบางมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการผลิต ผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับ SDG 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ) ความเชื่อมโยงระหว่างสองมิติเกิดขึ้นผ่านกลไกเสริมพลังซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพช่วยลดภาระค่าใช้จ่าย ขณะที่รายได้ที่เพิ่มขึ้นช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ รวมแล้วครัวเรือนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นประมาณ 2,000 - 2,500 บาทต่อเดือน การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นทั้งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม ความสมดุลนี้สะท้อนหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นการสร้างสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โมเดล Quadruple Helix ที่บูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ได้พิสูจน์แล้วว่าเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยผลักดันให้ทุกภาคส่วนร่วมสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงบวกอย่างเป็นระบบ อนาคตของสมุนไพรท้องถิ่นจึงต้องอาศัย การถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง การวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ และการยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สู่ระดับสากล เมื่อทุกภาคส่วนทำงานไปในทิศทางเดียวกัน สมุนไพรท้องถิ่นจะก่อเกิดศักยภาพสูงสุด เศรษฐกิจฐานรากจะมั่นคง และชุมชนจะสามารถรักษาภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าไว้ได้อย่างยั่งยืนและแท้จริง

ภาพที่ 1 สรุปผลลัพธ์โครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” เทียบกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

แผนภาพที่ 1 แสดงกลไกการสร้างผลกระทบของโครงการ “พืชยาแห่งแผ่นดิน” ผ่าน 4 ระดับที่เชื่อมโยงกันแบบลำดับขั้น โดยเริ่มจากฐานราก คือ การเพิ่มมูลค่าสมุนไพร (ระดับ 1) ที่เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพเพื่อการบริโภคอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจชีวภาพที่มุ่งใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า ระดับ 2 คือ การส่งเสริมสุขภาพ ที่ทำให้ผู้เข้าร่วมร้อยละ 80 มีความรู้เพิ่มขึ้นและสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ 500-800 บาทต่อเดือน สะท้อนการบรรลุ SDG 3 (สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี) ระดับ 3 คือ การสร้างอาชีพ ที่สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและเพิ่มรายได้ให้ผู้เข้าร่วมเฉลี่ย 1,500 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 15-20 ของรายได้ครัวเรือน พร้อมพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าครบวงจรตั้งแต่การปลูกแปรรูป จนถึงการจัดจำหน่าย เชื่อมโยงกับ SDG 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่า) และระดับสูงสุด คือ การอนุรักษ์ภูมิปัญญา (ระดับ 4) ที่เน้นการรักษาและถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมสู่คนรุ่นใหม่ สอดคล้องกับ SDG 4 (การศึกษาที่มีคุณภาพ) ความเชื่อมโยงแบบลำดับขั้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสมดุลระหว่างมิติการพัฒนาคุณภาพชีวิตและมิติการสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เกื้อหนุนกัน กล่าวคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพช่วยลดภาระค่าใช้จ่าย ขณะที่รายได้ที่เพิ่มขึ้นช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ รวมแล้วครัวเรือนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นประมาณ 2,000 - 2,500 บาทต่อเดือน การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นทั้งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม สอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาแบบองค์รวมที่เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในหลายมิติพร้อมกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2566). รายงานประจำปี 2565 กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. เรียกใช้เมื่อ 10 พฤศจิกายน 2568 จาก <https://www.dtam.moph.go.th/wp-content/uploads/dtam-ann/report-year-dtam/annual-report-2022-DTAM/ann-report-dtam-2565.pdf>

- ธีระพงษ์ มาลัยทอง และคณะ. (2565). ความสำเร็จของโครงการพัฒนาชุมชนด้านสมุนไพรในประเทศไทย. *วิเคราะห์ Quadruple Helix. วารสารพัฒนาสังคม*, 24(1), 78-95.
- วรารักษ์ สามโกเศศ และคณะ. (2563). สถานะองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านสมุนไพรในประเทศไทย. *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก*, 18(2), 345-359.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570). เรียกใช้เมื่อ 15 ธันวาคม 2568 จาก <https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/>
- Artha, C. et al. (2017). Singawalang leaf extract effects on LDL levels of hypercholesterolemic male rats. *journal Kedokteran Indonesia*, 5(2), 105-109.
- Bakri, R. et al. (2016). Prediksi senyawa aktif pada tanaman obat berdasarkan kemiripan struktur kimiawi untuk penyakit diabetes tipe II. *Jurnal Jamu Indonesia*, 1(3), 87-91.
- Bhattacharyya, J. (2004). Theorizing community development. *Journal of the Community Development Society*, 34(2), 5-34.
- Carayannis, E. G. et al. (2009). 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': Toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management*, 46(3/4), 201-234.
- Chandra, P. (2023). Linking marketing imperfections to sustainable entrepreneurial prospects and sustainability: The case of Indian medicinal and aromatic plants businesses. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 25(3), 500-513.
- Demaio, A. (2011). Local wisdom and health promotion: Barrier or catalyst. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 23(2), 127-132.
- Egra, S. M. et al. (2019). Aktivitas antimikroba tanaman paku (*Stenochlaena palustris* dan *Pteridium caudatum*) terhadap bakteri (*Ralstonia solanacearum* dan *Streptococcus sobrinus*). *Jurnal Jamu Indonesia*, 4(1), 28-36.
- Hatmanti, N. M. et al. (2023). Upaya peningkatan konsumsi minuman sehat melalui program konservasi tanaman herbal. *Jurnal Bermasyarakat*, 3(2), 143-149.
- Hopwood, B. et al. (2005). Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13(1), 38-52.
- Lindberg, K. et al. (2023). Herbal medicine promotion for a restorative bioeconomy in tropical forests: A reality check on the Brazilian Amazon. *Forest Policy and Economics*, 155, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2023.103058>.
- Mofokeng, M. M. et al. (2022). Medicinal plant cultivation for sustainable use and commercialisation of high-value crops. *South African Journal of Science*, 118(7/8), 1-7.

- Muhtarom, A. et al. (2021). Farmers empowerment on food security program in Enggal Maju Farmers Group Association of Kebumen Regency. *Agrisocionomics: Jurnal Sosial Ekonomi Pertanian*, 5(1), 110-125.
- Mukul, S. A. et al. (2015). Role of non-timber forest products in sustaining forest-based livelihoods and rural households' resilience capacity in and around protected area: A Bangladesh study. *Journal of Environmental Planning and Management*, 59(4), 628-642.
- Ndhlovu, P. T. et al. (2020). Herbal-based cosmeceuticals and economic sustainability among women in South African rural communities. *Economies*, 8(3), 1-14.
- Pesurnay, A. J. (2018). Local wisdom in a new paradigm: Applying system theory to the study of local culture in Indonesia. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, (1), 1-8. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/175/1/012037>
- Santosa, A. D. et al. (2024). Economic improvement through the development of the Jamu Kiringan Yogyakarta tourism village. *Dinamisia*, 8(4), 1100-1106.
- Sulaiman, A. I. et al. (2022). Community empowerment program based on green economy in preserving herbs as local wisdom. *Sustainable Development Research*, 4(2), 14. DOI: <https://doi.org/10.30560/sdr.v4n2p14>.